

Inhoud

Voorwoord 11

0 Inleiding 12

Mensen en markten in de Friese veehandel 12

0.1 Economie en beroep 13

- De Friese veehandel als economische sector 13
- Een dynamische en diverse beroepsgroep 14

0.2 Infrastructuur en logistiek 16

- Handelsplaatsen 16
- Een dynamisch logistiek vraagstuk: het vervoer van levend vee 18

0.3 Een Friese veehandelaarsfamilie 19

0.4 Historiografie en gebruikte bronnen 20

Leeswijzer 23

1 Tweeduizend jaar veehandel en veehandelaren in Friesland 25

Een dynamische economische sector en een karakteristieke beroepsgroep.

Door: Minie Baron

---

1 **Waar vee is, is handel**

Vee wordt kostbaar en vroege handelstromen (de periode tot ca. 1840) 26

1.1 **Het houden van dieren verandert hun waarde 27**

1.2 **Veehandel in de oudheid en de middeleeuwen 27**

- Handel met Romeinen 27
- Vroege middeleeuwen: nieuwe handelstromen 28
- Hoge en late middeleeuwen: expansie 29
- Regulering 30

1.3 **Veehandel en marktwezen in de vroegmoderne tijd 31**

- Veehandel en marktwezen in de periode van ca. 1500 tot ca. 1650 31
- Deense ossen 32
- De lokale en (boven)regionale markt in de Nederlanden 33
- Economische teruggang en veeziekten, ca. 1650 tot ca. 1750 34
- Een nieuwe bloeiperiode 35

1.4 **Terugblik 36**

---

2 **Tot waarde brengen**

Veehandel wordt omvangrijker en complexer (ca. 1840-1914) 37

2.1 **Grotere rol in de veehouderijketen en meer handelsomvang 38**

- Functie en economische betekenis van de veehandel 38
- De groei van de veestapel van ca. 1850 tot de Eerste Wereldoorlog: een boost voor de veehandel 42
- Handel in nuchtere kalveren en varkens bloeit op 47

2.2 **Meer handel is meer financiële ongewisheid 49**

- Een situatieschets uit de negentiende eeuw 49
- Omzetten en winsten 50
- Het inkomen van de veehandelaar in de negentiende eeuw 51
- Faillissementen 54

2.3 **Dierziekten 54**

- Veeziektes remmen veehandel 54
- Mond- en klauwzeer 57
- Parelziekte (TB), miltvuur, varkenspest 60
- Schapenziekten 61

2.4 **Terugblik 61**

---

3 Een roerige periode
Oorlogen en een economische depressie
(1914-1945) 63

3.1 De Eerste Wereldoorlog en de gevolgen voor de veehandel 64

- De Eerste Wereldoorlog 64
- Consentenregeling en de Friesche Coöperatieve Exportslachterij (FCE) 68
- Schommelingen in de veestapel 72

3.2 Veehandelaren gaan samenwerken 73

- Veehandelaren organiseren zich 73
- Successen en tegenvallers 76

3.3 De grillige jaren twintig 77

- Varkenshandel als nieuwe branche 77
- Grote winsten en stroeve handel 79

3.4 De jaren dertig: een economisch dieptepunt 83

- Crisis in de jaren dertig 83
- Opnieuw noodzaak tot organisatie 86

3.5 De Tweede Wereldoorlog: een human dieptepunt, strak toezicht en vindingrijke oplossingen 89

- Joodse veehandelaren in Friesland, ca. 1890-1940 89

3.6 De veehandel in de Tweede Wereldoorlog 92

3.7 Terugblik 96

---

4 Meer vee, minder handelaren
Landbouw en veehandel veranderen ingrijpend
(1945-2001) 98

4.1 Naoorlogs herstel 99

- Herstel met horten en stoten 99
- Veestapel en prijsontwikkeling 101
- Schapenstand en -handel na de oorlog 103
- De handel veert op 105

4.2 Standszaken: toelating tot het beroep beperkt en handelssector krijgt een structurele plaats in de keten 106

- Nieuwe beroepsgenoten en spanningen met de FCE 106
- Meer standsproblemen 108
- Selectieve toelating tot het beroep 109

- Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (PBO) 111

4.3 Standszaken: de kwaliteit van de beroepsuitoefening als speerpunt 112

- Verdere professionalisering en een slinkende beroepsgroep 112

4.4 Omslag in de landbouw, ca. 1950-ca. 1980 119

- De veehouderij verandert 119
- Effecten op de veehandel 120
- Paardenhandel in beweging 124
- Varkens- en kalverenhandel: handelsstromen verschuiven 127

4.5 Het laatste kwartaal van de twintigste eeuw: meer vee 130

- Heftige bewegingen 130
- De veestapel 130
- De veehandel speelt in op de nieuwe ontwikkelingen 131
- Omzet, verdiensten en bedrijfskosten 135

4.6 Standsontwikkelingen 138

- Minder handelaren 138
- De harde klap van 2001 141

4.7 Terugblik 142

---

5 De kneepjes van het vak
Afstemmen op mensen en markten 144

5.1 Leertijd en leergeld 145

5.2 Belangrijke handelspartners: de veehouders 150

- Langs de boer 150
- Boeren binne boeren... 151

5.3 GELOK! 153

- Handelsgebruiken 153
- Pecunia 156

5.4 Het oog van de buitenwereld 159

- Zorg voor dieren en dierenwelzijn 159
- Presentatie en imago 161
- Over sterke verhalen, bijnamen en woonomstandigheden 163
- Maatschappelijk actief 165

5.5 Terugblik 167

2 Vee en logistiek 169

De handel kan niet zonder goede infrastructuur (1840-2021)

Door: Arjen J. Dijkstra

6 De kracht van frequentie

Expansie en professionalisering van de Friese veemarkten (1840-2001) 170

6.1 Friese weekmarkten 1871-1956 172

- Marktreglementen 173
- Verpachting van het marktgeld 174

6.2 Het beste vee gaat naar Leeuwarden 176

- Hoofdmarkt van Friesland: Leeuwarden 178
- Het Leeuwarder veemarktterrein voor 1874 179
- Een nieuwe veemarkt 179
- Slachterijen 180
- Inrichting 181
- De Lange Marktstraat: verlengstuk van de veemarkt 182
- De marktmeester en zijn medewerkers 184
- Een veemarktdag in 1957 187

6.3 Er zijn meer markten dan Leeuwarden alleen 189

- Sneek, een stabiele tweede 189
- Bolsward, voormarkt voor de grotere markten 191
- Dokkum, stad van schapen en biggen 192
- Harlingen, voorstad van Londen 192
- Wolvega, een opkomende varkensmarkt 194
- Andere varkensmarkten 195

6.4 De markt professionaliseert 196

- Veranderende faciliteiten 197
- 1963: een nieuwe veemarkt 199
- Internationalisering: van vier naar twee veemarkten 201
- De slag om de veemarkt 202
- Fusie en sluiting 203
- De veemarkt aan de vooravond van de eenentwintigste eeuw 206
- De feehannel giet altyd troch 207

6.5 Terugblik 208

7 De veehandel vindt zijn eigen weg

Vooruitstrevende handelaren vinden andere handelsvormen buiten de reguliere markt-kalender (1840-2001) 211

7.1 De jaarmarkt, een eeuwenoude traditie 214

- Opkomst van de seizoensgebonden weekmarkt 215
- Van seizoensmarkt naar weekmarkt 217
- Aanjagers 219
- Jaarmarkten na de Tweede Wereldoorlog 220

7.2 Veehandel buiten de markt om 225

- Boelgoed van vee: veilen van vee in de negentiende eeuw 225
- Het plaatsen van vee door de veehandelaar 226
- Paardenmonstering 228
- Fok- en gebruiksvee in de veestalling 230

7.3 Hervreiding wordt belangrijker dan prijsvorming 232

- Café Van der Meer – vooroorlogs verzamelcentrum 233
- Leveringsplaatsen: bedreiging voor de veehandel? 234
- Televeilen, is dat de toekomst? 236

7.4 Terugblik 237

8 Veevervoer houdt de veehandel in beweging

De verbeterde infrastructuur ondersteunt een omvangrijker en complexer wordende veehandel (1840-1940) 239

8.1 Friesland waterland 240

- Het Friese vaartenstelsel 240
- Verbindingen over zee 241
- Beurtvaart en veevervoer 241
- De stoomboot: vergroting van mogelijkheden 242
- Beurtvaart na 1880, de regels worden versoepeld 243
- Veepramen 243
- De Burdaarder veeboot 244

8.2 De woelige baren 245

- Harlingen, voorstad van Londen 245
- Lemmer geeft ruimte 246

- 8.3 Langs 's Heeren wegen** 247
- Vee langs de weg, een drukte van belang 248
  - Veedrijven kent hindernissen 248
  - Veedrijvers: de cowboys van Friesland 250
  - Veedrijvers voor het kantongerecht 251
  - Veedrijver, een uitstervend beroep 252
  - Kalver- en biggenwagens 253
- 8.4 De trein verbetert het veevervoer** 254
- De locomotief brengt verandering 254
  - De ijzeren weg is niet zonder gevaar 255
  - De trein stimuleert veehandel 256
  - Maatschappelijke issues rond het spoor 257
  - Tarieven 259
- 8.5 In het Dockumer Lokaaltje** 259
- Volle veewagens bij de NTM 259
  - De NFLS ontsluit Noord-Friesland 260
  - Tram- en lokaalspoor en de veehandel 262
- 8.6 Terughlik** 262

---

9 Grenzeloos veevervoer

Na de Tweede Wereldoorlog specialiseert het veevervoer zich en vindt internationalisering plaats (1945-2021) 264

- 9.1 De auto als nieuw vervoermiddel** 265
- Wegverkeer botst met spoorvervoer 265
  - Snelle opkomst van de auto 266
- 9.2 De auto wordt gewoongood in het veevervoer** 266
- Eisen aan professioneel veevervoer per auto 266
  - Regulering via de wegenverkeerswetten 267
  - De veehandelaar rijdt mee 268
  - Tweede Wereldoorlog: vervoer valt terug naar oude tijden 269
- 9.3 Het veevervoer professionaliseert** 270
- Opkomst van gespecialiseerd veevervoer 270
  - Jaren vijftig: van regionaal naar nationaal 271
  - Einde aan de Skoattermerke? 272

- 9.4 Alles heeft zijn grens** 274
- De keten is zo sterk als de zwakste schakel 274
  - Internationaal veevervoer: hoge eisen aan veeverzorging 275
  - Na 1964: grenzen open voor veevervoer per auto 277
  - De veevervoerder krijgt klappen 278
- 9.5 Terughlik** 279

3 'Beter een klein handeltje dan een grote arbeid' 281

De geschiedenis van een Friese veehandelaarsfamilie

Door: Dirk-Jan Pilat

Introductie bij deel 3 282

---

10 De eerste generatie
Stamvader en oerpake Dirk Pilat (1871-1940), varkenshandelaar 283

10.1 Inleiding 284

10.2 Zandbulten en de voorvaderen van Dirk 286

- Jan Jans belandt op de heide in Zandbulten 286
- De noeste zwoegers 287
- Over de aanleg van het spoor, goedkope heidegrond en een overheid die eindelijk investeert 288

10.3 De varkenshandel 290

- Biggen uitzetten bij boeren en handelen op kleine schaal: ca. 1894-1899 290
- Voorspoedige beginjaren als varkenshandelaar: 1900-1914 291
- 'Ze moeten niet denken dat ik goud aan ze verdien' 292
- Op 'e rûs bargaen keapje 293
- Mei hynders en bargeweinen nei de merke, vanaf 1920 294
- Over de slacht van vee 297

10.4 Tot slot 298

---

11 De tweede generatie

Pake Sijtze (1896-1979), boerenhandelaar in schapen en koeien 299

11.1 1918-1940: de schapenhandel 301

- De eerste fiets en Buitenpost als standplaats 301
- Over de klantenkring en drijftochten 302
- Over risico's nemen en het dubbel-bedrijf 303

11.2 Vijf jaar oorlog 306

11.3 De jaren 1945-1966, boerenhandelaar in koeien 308

11.4 Jacob (1904-1963), paardenhandelaar 311

- De paardenmarkt van Buitenpost als inspiratiebron 312
  - Seizoenshandel, wisselhandel en andere handel 313
  - Jacob en de Russische keddenhandel 314
  - Over Jelle en Jacob 315
-

12 De derde generatie

Meint (1931-2018), schorser in jongvee 316

12.1 Meints vroege jaren als handelaar (tot 1961) 318

- Over dealûkers en nuchtere kalveren 318
- Daar waar vraag is, gaat de handel; de schapenhandel van oudste broer Dirk 318
- Meint en Petrus: West en Oost ontmoeten elkaar 319
- Kalveren uitzetten 321
- 'Een misse slag' 321

12.2 De activiteiten als schorser: 'Schorser ben je of ben je niet' (vanaf 1961) 322

- Graskalveren en pinken: 'De beste handel die er was' 322
- Over groot inkopen, arbitreren tussen markten en 'kapstokken' 323
- Over altijd maar doorkopen en 'achtervangers' 324
- Siebren van der Zwaag en omme Dorus (1928-1999) 324

12.3 Enkele veehandelskneepjes van Meint 325

- Over tusken-beide-boerkes en knappe listjes 325

- Kealle- en pinkewaskje 325
- It sneinske pakje, ferskil diele en gelok! 326

12.4 Veehandelsanekdotes van Theo (1944-2021), schorser in pony's 327

- Over een ingewikkelde transactie en een flinke zeperd 328
- De handel in Friese paarden en de handel met rijke Groningse boeren 329

12.5 Terugblik 330

Bijlage: een veehandelaarsfamilie van Pilatten en Piloten 332

Verantwoording deel 3 333

Dankwoord 335

Literatuurlijst 337

Archivalia 344

Noten 346

Register op namen 362

Register op aardrijkskundige namen 366

Verantwoording illustraties 370

Verantwoording tabellen 375

Over de auteurs 376